

فصل سیزدهم

روش‌های مختلف ارزیابی

فهرست مطالب

روش‌های مختلف ارزیابی پیشرفت تحصیلی.....	۲
ارزشیابی از طریق مشاهده	۲
انواع مشاهده	۲
محاسن و محدودیت‌های روش مشاهده	۳
ارزشیابی از طریق انجام دادن کار	۴
ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی.....	۴
محاسن و محدودیت‌های روش ارزشیابی شفاهی	۴
ارزشیابی از طریق آزمون کتبی	۵
آزمون‌های میزان شده	۵
آزمون‌های معلم ساخته	۵
تفاوت بین آزمون‌های میزان شده و آزمون‌های معلم ساخته.....	۵
انواع آزمون‌های معلم ساخته.....	۶
تنظیم طرح و جدول دو بعدی ارزشیابی.....	۶
انواع سوال در آزمون معلم ساخته:.....	۷
آزمون عینی	۷
آزمون انشایی یا تشریحی	۹

روش‌های مختلف ارزیابی پیشرفت تحصیلی

وقتی صحبت از ارزشیابی شاگردان می‌شود، اغلب معلمان فکرشان به آزمون‌های کتبی و سوالات امتحانی محدود می‌شود. در صورتیکه بسیاری از ارزش‌گذاری‌های ما بر اساس مشاهده‌ی فعالیت‌هایی نظیر همکاری شاگرد در امور آموزشی، وقت شناسی او، ابتکار در حل مسائل جدید یا رفتارهای اجتماعی و فعالیت‌های آموزشی است که شاگردان درون مدرسه انجام می‌دهند.

روش مشاهده با وجود محاسنی که دارد، محدودیت‌هایی نیز دارد که دقت نتیجه آزمون را تحت تاثیر قرار می‌دهد. بنابراین در مواردی که تهیه‌ی آزمون‌های مناسب میسر باشد، به کارگیری روش‌های آزمون به دلیل نتایج دقیق‌تری که دارد مرجع است.

در روش‌های مختلف ارزشیابی پیشرفت تحصیلی حداقل چهار روش به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. ارزشیابی از طریق مشاهده
۲. ارزشیابی از طریق انجام کار
۳. ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی
۴. ارزشیابی از طریق آزمون کتبی

معلم می‌تواند از مجموع روش‌های فوق یا از آزمون‌های ترکیب شده - که به «آزمون‌های موقعیتی» معروف است - استفاده کند.

ارزشیابی از طریق مشاهده

ارزشیابی از طریق مشاهده، بررسی رفتار و عمل یک فرد از طریق مداخله‌ی حواس و بخصوص مشاهده چشم است.

انواع مشاهده

الف) مشاهده از لحاظ تعمق و دقت: مشاهده ممکن است به صورت سطحی یا عمقی صورت گیرد. در مشاهده سطحی تکیه بر صفات ظاهری رفتار، آن هم به صورت کلی و با دیدن جنبه‌های آشکار فرد یعنی عمل و عکس‌العمل اوست. اما در مشاهده‌ی عمقی، کوشش بر کشف حقایق درونی فرد با قرار دادن او در وضعی مبهم است.

ب) مشاهده از لحاظ خارجی یا داخلی بودن: دو روش برای مشاهده‌ی رفتار فرد در موقعیت‌های طبیعی وجود دارد: یکی اینکه رفتارهای فرد را مشاهده و ثبت و قضاوت کنیم و دیگری اینکه از خود فرد بخواهیم مشخصات و خصوصیات خود را گزارش کند. که بنابراین یک تصویر خارجی و یک تصویر داخلی به دست می‌آید. عیب تصویر خارجی این است که ممکن است تحت تاثیر نظرها و غرض‌های مشاهده کننده و تماس‌های محدود او قرار گیرد. و عیب تصویر داخلی این است که ممکن است شامل محدودیت‌هایی مانند خودشناسی، غلو یا احساس کمتری و محدودیت‌هایی ناشی از پرده پوشی واقع شود.

ج) مشاهده از لحاظ موقعیت: مشاهده ممکن است در موقعیت طبیعی شاگرد صورت گیرد. برای مثال فعالیت‌های او در حیاط مدرسه یا در کلاس یا همکاری‌ها و در حل تمرین‌های مختلف مشاهده و ثبت می‌شود. اگر شاگرد را در موقعیتی قرار دهیم که از آن مطلع نباشد، به آن مشاهده در موقعیت تصنعی می‌گویند.

د) مشاهده مستقیم یا غیر مستقیم: در مشاهده‌ی مستقیم رفتار افراد مستقیماً زیر نظر گرفته می‌شود و ممکن است شاگردان بدانند که مورد آزمایش قرار دارند و رفتار تصنعی از خود نشان دهند.

در مشاهده‌ی غیر مستقیم، مشاهده کننده رفتار شاگردان را در وضع طبیعی یا تصنعی مورد بررسی قرار می‌دهد که این روش معلم را با حقایق بیشتری آشنا خواهد کرد.

محاسن و محدودیت‌های روش مشاهده

الف) محاسن:

۱. زمان این‌گونه ارزشیابی معمولاً نامعین است، در نتیجه می‌تواند نشان دهنده‌ی فعالیت‌های طبیعی شاگردان باشد.
۲. تفاوت‌های فردی را می‌توان در این نوع ارزشیابی مورد توجه قرار داد.
۳. شاگرد اغلب از ارزشیابی اطلاع ندارد، پس رفتار او تصنعی نیست.
۴. برای همه‌ی گروه‌های آموزشی، در سنین و مراحل مختلف تحصیل، قابل اجراست.

ب) محدودیت‌ها:

۱. اجرای چنین روشی مستلزم دقت و هوشیاری مداوم است و در نتیجه خسته کننده است.
۲. امکان بررسی دقیق و همه جانبه وجود ندارد.
۳. امکان ایجاد موقعیت مناسب برای همه‌ی شاگردان فراهم نیست.
۴. کیفیت برداشت، تعبیر و تفسیر رفتار برای همگان یکسان نیست.
۵. رفتارها با هم آمیختگی دارند و در برخی موارد بیان یک حالت یا رفتار یا بازشناختن آن‌ها از هم ممکن نیست.

ارزشیابی از طریق انجام دادن کار

تفاوت این روش با روش مشاهده در این است که شاگرد در این روش می‌داند که مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد، همچنین شرایط آزمون برای همه‌ی شاگردان یکسان است. در این ارزشیابی، شاگردان طبق دستور معلم کار مورد نظر مانند ساخت یک شیئی، کار با یک دستگاه یا یک آزمایش یا حرکت ورزشی را انجام می‌دهد. بنابراین مهارت، قدرت و سرعت شاگرد بخوبی آشکار می‌شود.

از جمله محدودیت‌های این روش این است که در این روش ابعاد ذهنی شاگرد قابل سنجش نیست، نوع تعبیر برای معلمان مختلف متفاوت است و حالات عمومی آزماینده در ارزشیابی تاثیر می‌گذارد.

ارزشیابی از طریق آزمون شفاهی

این آزمون در حقیقت نوعی مصاحبه است. شاگرد رویاروی معلم قرار گرفته و به سوالات شفاهی او به صورت شفاهی پاسخ می‌دهد. ارزشیابی شفاهی وسیله‌ی خوبی برای سنجش معلومات، قدرت بیان، نظم فکری، تمرکز

افکار و شناخت حالات روحی مثل اضطراب و ترس است. نتایج این آزمون وقتی قابل اعتماد است که دور از هرگونه اعمال نظرها و دخالت‌ها و اغراض شخصی و ارفاق‌ها باشد.

محاسن و محدودیت‌های روش ارزشیابی شفاهی

الف) محاسن

۱. این روش می‌تواند ارزش تشخیص قوی‌ای داشته باشد. زیرا که با توجه به پاسخ شاگرد می‌توان به علت بسیاری از اشتباهات او پی برد.
۲. بازخوردی فوری دارد. در نتیجه به تشویق، تقویت انگیزش و یادگیری شاگرد کمک می‌کند.
۳. می‌توان مهارت‌های شاگردان را در رویارویی با واقعیت‌ها بدقت سنجید.
۴. برای تقویت قدرت بیان و استدلال شاگرد در حضور معلم و جمع مفید است.
۵. برای شاگردان دوره‌ی آمادگی و سال‌های اول دبستان که قدرت پاسخگویی کتبی ندارند، مناسب است.

ب) محدودیت‌ها

۱. شاگردان ممکن است به علت نقص بیان از گفتن آنچه می‌دانند واهمه داشته باشند.
۲. این ارزشیابی مستلزم وقت بسیار است و در نتیجه خسته کننده است که ممکن است روی صحت نمره و دقت آن اثر بگذارد.
۳. مشاهده و ثبت همه‌ی پاسخ‌ها دشوار است بنابراین ممکن است که در پاسخ مساوی نمره متفاوت داده شود.
۴. از نظر کیفیت و اعتبار، ارزشیابی شفاهی نسبت به کتبی مزایای کمتری دارد.

ارزشیابی از طریق آزمون کتبی

آزمون کتبی مجموعه‌ای از پرسش‌هایی است که شاگردان باید به آن‌ها کتبا پاسخ گویند تا معلم بتواند با بررسی آن‌ها شاگردانش را دقیق‌تر بشناسد و در صورت لزوم آن‌ها را یاری دهد. در کتاب فرهنگ آزمون‌ها که توسط گود تهیه شده است از دویست نوع آزمون سخن رفته است. آزمون پیشرفت تحصیلی یکی از آن‌هاست که به دو دسته تقسیم می‌شود: آزمون‌های میزان شده و آزمون‌های معلم ساخته.

آزمون‌های میزان شده

آزمون‌هایی که غالباً توسط موسسات یا بنگاه‌های آزمون سازی دولتی یا خصوصی یا مراکز آموزش علمی برای اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی گروه‌های بزرگ شاگردان تهیه و توزیع می‌شوند، آزمون‌های میزان شده می‌گویند؛

که تهیه‌ی آن‌ها مستلزم داشتن تخصص و وقت بسیار است. باید توجه داشت که هر یک از آزمون‌های میزان شده مربوط به گروه سنی و کلاس خاصی است. بیشتر آزمون‌های هوش و استعداد از این نوع آزمون‌ها هستند.

آزمون‌های معلم ساخته

آزمون‌های معلم ساخته آزمون‌هایی هستند که معلمان برای ارزشیابی تحصیلی خود تهیه می‌کنند و در طول دوره‌های آموزشی یا در پایان دوره به اجرا در می‌آورند و چون معمولاً در آن‌ها معیار و ملاک مطلق اندازه‌گیری به کار می‌رود، برای تهیه آن باید دقت کافی مبذول داشت.

تفاوت بین آزمون‌های میزان شده و آزمون‌های معلم ساخته:

۱. آزمون‌های میزان شده در مقایسه با آزمون‌های معلم ساخته، به زمان و تخصص بیشتری نیاز دارد. در آزمون‌های میزان شده سوالات توسط متخصصان در بوته آزمایش‌های متعددی قرار می‌گیرند و بر اثر تکرار و تمرین و تجربه و آزمایش بسیار معلوم می‌شود که برای چه گروهی و برای چه هدف‌هایی قابل اجراست. در حالی که برای تهیه آزمون‌های معلم ساخته، نیاز به گذر از این مرحله نیست، زیرا این آزمون‌ها برای تعیین مقدار یادگیری شاگردان در درس‌های خاص تهیه و به مرحله اجرا در می‌آید و پس از هر بار اجرا قابل تجدید و اصلاح هستند.

۲. حاصل و نتیجه آزمون‌های میزان شده، مشخص و قطعی و قابل بررسی مجدد است. نتایج تابع نظر شخصی، طرز فکر آزماینده و قضاوت شخصی او نیست. در حالی که ممکن است آزمون‌های معلم ساخته دارای چنین ویژگی‌هایی نباشد.

۳. آزمون‌های میزان شده با استفاده در مناطق مختلف و مقایسه شاگردان مدارس مناطق مختلف با یکدیگر تهیه می‌شوند ولی آزمون‌های معلم ساخته با توجه به محتوا و هدف‌های ویژه دروس خاصی تهیه می‌شوند و چنین آزمون‌هایی برای مقایسه میزان پیشرفت شاگردان مناطق مختلف خیلی مفید نیستند.

۴. اصطلاح «آزمون‌های میزان شده» به وجود داده‌های هنجاری اشاره می‌کند و ناشران این‌گونه آزمون‌ها برای معنی‌دار کردن نمرات آزمون خود، هنجارهای لازم را برای آن‌ها تهیه می‌بینند ولی در آزمون‌های معلم ساخته چون الزاماً مقایسه‌ای بین گروه‌های شاگردان صورت نمی‌گیرد، هنجارها نیز ضرورت پیدا نمی‌کند.

۵. آزمون‌های میزان شده، صورت علمی دارند و بر اساس ملاک و معیارهای علمی میزان می‌شوند و به همین دلیل، دارای قدرت اجرایی، پیش‌بینی و تشخیص کافی هستند در صورتی که آزمون‌های معلم ساخته دارای چنین خصایصی نیستند.

انواع آزمون های معلم ساخته

برای آنکه تدریس موثر و مفید باشد و شاگردان بتوانند بخوبی بیاموزند و پیشرفت کنند، لازم است معلم تصویر کاملی از فرآیندهای آموزشی در اختیار داشته باشد. برای برآورده شدن کامل این منظور، به وسیله‌ی ارزشیابی و بویژه ارزشیابی با آزمون‌های معلم ساخته، لازم است در نخستین گام هدف از ارزشیابی مشخص گردد و طرح آن تهیه گردد و سپس به طرح و تنظیم سوالات اقدام شود.

تنظیم طرح و جدول دو بعدی ارزشیابی

ارزشیابی به وسیله طراحی مدیرانه آزمون‌های معلم ساخته، بر چند مرحله استوار است:

۱. اولین و مهم‌ترین مرحله تعریف هدف‌های مدنظر در ارزشیابی است (هدف‌های مورد نظر باید بر اساس عملکرد شاگردان تشریح و توصیف شود که این کار برای یک ارزشیابی موثر بی نهایت ضرورت دارد).
۲. بعد از تعیین هدف‌ها بر اساس رفتار شاگرد، باید محتوا دقیقاً مشخص شود تحلیل هدف محتوای دو بعدی هستند که باید پیش نویس سوالات آزمون در قالب آن‌ها نوشته شود. بعد از مشخص کردن ارتباط بین این دو بعد، معلم تعداد سوالاتی را که هر یک از موضوعات درسی و هر دسته از هدف‌ها اختصاص خواهد داشت تعیین می‌کند و این تعداد را یا به صورت تعداد یا به صورت درصدی در خانه‌های جدول دو بعدی وارد می‌کند.

در تعیین تعداد و درصد سوالات به سه نکته باید توجه کرد:

۱. توجه به اهمیت مطلب خاص درسی و اهمیت آن
۲. مقدار زمانی را که صرف آموزش آن مطلب و هدف‌های آن شده
۳. تعیین اینکه براساس هدف‌ها، محتوا و روش تدریس چه نوع آزمونی مناسب تر است.

انواع سوال در آزمون معلم ساخته:

سوال های آزمون معلم ساخته را می‌توان به دو صورت عینی یا انشایی تنظیم کرد.

- ✓ در مواردی که هدف ارزشیابی بررسی تنظیم افکار و شرح و بیان اندیشه یا ابتکار و خلاقیت باشد، معمولاً از پرسش‌های انشایی استفاده می‌شود.
- ✓ در مواردی که هدف اندازه‌گیری توانایی شاگردان در بازشناسی مفاهیم و تعاریف درست باشد، از پرسش‌های عینی استفاده می‌شود.

آزمون عینی:

نمره گذاری در آن‌ها مستقل از نظر و قضاوت شخص تصحیح کننده انجام می‌گیرد. در این آزمون شاگرد پاسخ پرسش را تهیه نمی‌کند، پاسخ درست در هنگام نوشتن توسط معلم تعیین می‌شود و شاگرد پاسخ صحیح را انتخاب می‌کند

آزمون عینی به ۵ پرسش مختلف طبقه بندی می‌شود:

۱. پرسش‌های چند گزینه‌ای
۲. پرسش‌های صحیح و غلط
۳. پرسش‌های جور کردنی
۴. پرسش‌های کامل کردنی
۵. پرسش‌های کوتاه پاسخ

۱. پرسش‌های چند گزینه‌ای: شامل یک متن اصلی است که موضوع پرسش یا موقعیت مساله گونه‌ای را مطرح می‌کند و هم‌چنین دارای چند راه حل یا پاسخ است که از این پاسخ‌ها یکی درست و بقیه غلط هستند. مانند انواع سوالات تستی

۲. پرسش‌های صحیح و غلط: نوعی پرسش چند گزینه‌ای است که فقط دو گزینه دارد. البته معایبی دارد از جمله این که اگر شاگردان تنها به این گونه سوال‌ها عادت کنند، یادگیری آن‌ها جزئی و سطحی خواهد بود.

مثال: کتاب معروف کیمیای سعادت به قلم امام محمد غزالی نوشته شده است.

۳. پرسش‌های جور کردنی: پرسش‌های جور کردنی نیز نوعی پرسش چند گزینه‌ای است، با این تفاوت که چند سوال در برابر چند پاسخ قرار می‌گیرد. شاگرد باید تعیین کند که کدام پاسخ مربوط به کدام سوال است در طرح این گونه سوال‌ها، معمولاً باید نکات زیر را در نظر داشت:

- I. تعدا پاسخ‌ها باید بیشتر از تعداد سوالات باشد
- II. سوال‌ها و پاسخ‌ها حتی الامکان باید کوتاه و ساده باشد.
- III. هر پاسخ در مقابل سوال خود قرار نگیرد.
- IV. سوال‌ها و پاسخ‌های مربوط به هم متجانس باشند.

۴. پرسش‌های کامل کردنی: در این نوع آزمون، هر پرسش کامل کردنی شامل یک جمله است که یک کلمه یا یک عبارت کوتاه از آن حذف شده است و شاگرد باید کلمه یا عبارت مدنظر را در جای خالی جمله بنویسد.

در طرح پرسش‌های کامل کردنی، نکات زیر را باید در نظر گرفت:

I. کلمه یا عبارت حذف شده باید از ارکان ومفاهیم مهم جمله باشد.

II. در هر سوال نباید بیش از یک جای خالی گذاشته شود.

III. بهتر است جای خالی در وسط یا آخر جمله باشد.

IV. مفهوم هر جمله باید فقط با یک کلمه یا عبارت کاملاً معین و مشخص تکمیل گردد.

مانند: آزمونی که نمره گذاری آن مستقل از قضاوت مصحح باشد، آزمون گویند.

۵. پرسش‌های کوتاه پاسخ: اگر پرسش‌های کامل کردنی به صورت جمله‌ی سوالی نوشته شود، به طور کلی شاگرد مجبور باشد، پاسخ آن را بنویسد، به آن سوال، پرسش کوتاه پاسخ می‌گویند.

مانند: آزمونی را که نمره گذاری آن مستقل از قضاوت مصحح باشد، چه آزمونی است؟

آزمون انشایی یا تشریحی

در آزمون تشریحی، سوالات به صورت انشایی یا تشریحی داده می‌شوند. این سوالات رایج‌ترین نوع آزمون‌های معلم ساخته‌اند.

این نوع سوالات برای اندازه‌گیری سطوح بالای هدف‌های آموزشی در حیطه شناختی مانند تحلیل، ترکیب و قضاوت و ارزشیابی بسیار مفیدند.

آزمون‌های انشایی دارای محدودیت‌های زیر است:

۱. ممکن است نظر تصحیح‌کننده در قضاوت دخالت کند و از دقت و عینیت نمرات بکاهد.

۲. تصحیح اوراق به ویژه زمانی که تعداد شاگردان زیاد باشد بسیار وقت‌گیر است.

۳. ضعف قدرت نگارش ممکن است موجب شود که شاگرد نتواند آنچه را می‌داند به روشنی بیان کند.

۴. امکان سنجش در بسیاری از زمینه‌ها، مانند سرعت انتقال و انتخاب، آمادگی ذهنی و غیره نیست.

**گردآورندگان: مینا اشرفی، سمانه جوان، لیلا شریعتی فرد، سمیه زارع، مطهره عبدالله پور،
راضیه عبدی، مرضیه هوشیار، حسام الدین تاجدینی، مرتضی زره پوش.**